

Jovana Karaulić¹
Fakultet dramskih umetnosti, Beograd

Ksenija Marković Božović²
Fakultet dramskih umetnosti, Beograd

7.038.53
316.7:7.01
COBISS.SR-ID 1.59196169

NOVE PARADIGME REZIDENCIJALNIH PROGRAMA U IZVOĐAČKIM UMETNOSTIMA

Apstrakt

Rad istražuje evoluciju rezidencijalnih programa u izvođačkim umetnostima, fokusirajući se na savremene promene u njihovom konceptu i implementaciji. Kroz analizu teorijskih pristupa, identifikovani su ključni trendovi i paradigme u ovoj oblasti, uz isticanje značaja procesa nad krajnjim rezultatom. Uz korišćenje kvalitativne metodologije zasnovane na pregledu literature i razmatranju nalaza fokus-grupe relevantnih zainteresovanih strana (menadžeri, kuratori umetnici), analizirane su politike i praktična iskustva rezidencija u Italiji kao primer dobre prakse, te identifikovane prednosti i izazovi rezidencijalnih programa u kontekstu evropskog kulturnog ekosistema. U tom smislu prikazano istraživanje doprinosi sagledavanju novih načina razumevanja značaja i značenja rezidencijalnih programa, ističući njihovu ulogu u promociji umetničke inovacije, kulturne raznolikosti i društvenog angažmana. Takođe, ukazuje na značajne razvojne izazove u ovom kontekstu i trasira mogućnosti za unapređenje i širenje uticaja rezidencijalnih programa na lokalnoj i međunarodnoj sceni.

Ključne reči

rezidencije izvođačkih umetnosti, izvođačka umetnost, proces, participacija, kulturna politika

1 jovanakaraulic@gmail.com; ORCID iD 0000-0003-4242-6256

2 ksenijamarkovicart@yahoo.com; ORCID iD 0000-0003-3196-8754

Uvod

Savremeni načini funkcionisanja izvođačkih praksi uvažavaju ukupne tendencije u kulturi, koje uključuju nove modele reprezentacije, kuriranja i dramskih oblika istraživanja, kao i nove vremenske i prostorne međuodnose. Ovo je nesumnjivo u vezi s globalizovanim politikama koje ulažu sve veće napore u promišljanje međunarodnog karaktera izvođačkih umetnosti – otvorenih za različita iskustva s periferija i poluperiferija, gde umetnička scena postaje platforma koja je sve više globalna, a istovremeno vrlo specifična (Dragičević Šešić 2018: 18). Praksa izvođačkih umetnosti izložena je stalnom smenjivanju bliskog i udaljenog, lokalnog i globalnog (Pavis 2021), pa umetnici na ovom polju kontinuirano usmeravaju orijentaciju ka novim načinima rada, eksperimentu i kreiranju novih oblika znanja u internacionalnom kontekstu, testirajući tako granice profesionalnih i institucionalnih navika, tradicija i rutina (Klaić 2016). Shodno tome, u velikoj meri povezani su i koncepti kulturnog nomadizma i stvaranja značenja u kontekstu, te tako stratešku orijentaciju rezidencijalnih programa u poslednjoj deceniji možemo razumeti kao fokus na kolaborativno, najčešće međunarodno, stvaranje inovativnih i transformativnih alata u oblikovanju umetničkog procesa.

Počevši kao samoorganizovane inicijative odozdo prema gore, s jedne strane, i kao instrument lokalnih praktičnih kulturnih politika (osmišljen s ciljem unapređivanja međunarodne saradnje od 1980-ih), s druge, umetničke rezidencije su postale unikatne kulturne platforme prilagođene potrebama i razvojnoj logici 21. veka. Štaviše, poslednjih decenija one se percipiraju kao sve važniji instrument podrške umetnicima, pri čemu se obraća naročita pažnja na njihovu konceptualizaciju i implementaciju, koje zahtevaju pažljivo planiranje u kontekstu specifičnih potreba izvođačkih praksi i tu prisutnih (kreativnih) zajednica. Takođe, sve eksplicitnije se rezidencije transformišu u *okruženja za učenje (learning environments)*, služeći kao vreme i mesto kolektivnog i ličnog razvoja, čija je komplementarna dimenzija revidiranje postojećih i stvaranje novih (umetničkih, komunikacionih, vrednosnih, biznis) modela u oblasti umetnosti i kulture.

Teorija i praksa se slažu da rezidencije imaju svoje korene u centrima za okupljanje umetnika sličnim akademijama iz šesnaestog veka u Italiji, gde je prvobitna misija bila stvaranje foruma za diskusiju, debatu i razmenu, „što bi se moglo izjednačiti s današnjim laboratorijama i platformama za inovaciju“ (Serino 2015: 6). Međutim, iako zasnovane na konceptima s tradicijom dugom preko petsto godina, od prvih rezidencijalnih formata do danas, razvijen

je veliki broj heterogenih modela i šema. U tom smislu su terminom *rezidencija* obuhvaćeni različiti formati, pri čemu su prisutna raznolika organizacijska i sadržinska rešenja, kao i „različita značenja i nivoi političkog značaja unutar konteksta i dinamike koja se stalno menja“ (Stecher 2018: 107).

Još jedna značajna evolucija u okvirima fenomena kojim se bavimo odnosi se na transformaciju tradicionalne orijentacije ovih programa, tj. refokusiranje s produkcije specifičnog umetničkog dela na formiranje laboratorija koje naglašavaju proces, često u saradnji sa zajednicom i usklađene s kustoskim temama. Kao takve, rezidencije možemo razumeti u kontekstu onoga što Babilbar naziva „radilištima demokratije“ u *Mi, narodu Evrope* – mestima kontrakulture i otpora civilnog društva, ali i mogućom (i poželjnom) dopunom javnoj infrastrukturi, koja (između ostalog) doprinosi i aktivnostima kulturne diplomatije. Dakle, nov pristup rezidencijalnim *politikama* (shvaćenim kao njihova ukupna strateška orijentacija, misija, vizija i načini praktičnog delovanja) naglašava aktuelne principe u oblasti izvođačkih umetnosti, gde sve istaknutiju ulogu zauzima sam *proces*, postajući centar dijaloga i istraživanja. Takva promena paradigme značajno utiče na ublažavanje pritiska u pogledu očekivanih ishoda na organizacije i zajednice (kao učesnike rezidencijalnih programa), ali i na stvaranje novih očekivanja u odnosu na različite kulturne, društvene i teritorijalne kontekste. Ovakav koncept obuhvata principe participacije, dajući članovima zajednice priliku da ko-kreiraju, dok „ono što postaje važnije od gotovog dela jeste proizvodnja značenja, njegova konstrukcija i dekonstrukcija“ (Pavis 2018: 281). U tom smislu, umetnici se susreću s novim izazovima u pogledu rezultata koji se više ne odnose na konkretno delo već na društveno-transformativnu intervenciju integrisanu u proces umetničkog eksperimenta, a sve ovo otvara i nova pitanja u kontekstu odnosa izvrsnosti umetničkog procesa i njegove političnosti.

Politike o rezidencijama i njihova političnost

Kako bismo razumeli smisao savremenih rezidencija neophodno je da steknemo kratak uvid u promene njihovog značenja i značaja kroz vreme. Moguće istorijske uglove i perspektive, pre svega sa stanovišta vizuelnih umetnosti, možemo pronaći u sveobuhvatnoj studiji *Contemporary Artist Residencies Reclaiming Time and Space*, koja je nastala kao rezultat simpozijuma „*Residencies Reflected*“ i uključuje brojne rezidencijalne programe i platforme u diskusiju o svrsi, ciljevima i načinima funkcionisanja rezidencijalnih programa danas. Početkom devedesetih prvi rezidencijalni katalog *Globalni vodič*

domaćina za umetnike o kratkoročnom boravku obuhvatio je oko dve stotine rezidencijalnih organizacija iz 29 zemalja i 5 mreža, pri čemu je kriterijum odabira zasnovan na tome da se u njihovim statutima i osnivačkim aktima spominju principi i ciljevi obezbeđivanja radnog prostora za istraživanje, odnosno podsticanja kreativnog procesa u pravcu umrežavanja – bilo sa drugim umetnicima, ili sa određenim okruženjem i zajednicom (Elfing & Kokko 2019). Slično tumačenje se zadržalo i u narednim decenijama, pa se tako u publikaciji iz 2014. godine *Policy Handbook on Artists Residencies* (2016),³ kao jednom od prvih dokumenata u ovoj oblasti, navodi da su umetničke rezidencije otvoren i fluidan koncept koji obuhvata širok spektar aktivnosti i angažovanja i koje „pružaju umetnicima i drugim kreativnim profesionalcima vreme, prostor i resurse za rad, pojedinačno ili kolektivno, u oblastima njihove prakse koje unapređuju njihovu refleksiju ili fokus“ (OMC WG 2016: 9).

S vremenom, rezidencijalne izvođačke prakse postale su neizostavan deo evropskog ekosistema umetničkog stvaralaštva, pružajući umetnicima jedinstvenu priliku za istraživanje, inovaciju i kulturnu razmenu. Njihova uloga u kontekstu kulturnih politika Evrope viđena je kao sredstvo razvoja umetničkih potencijala, promocije kulturne raznolikosti i jačanja međunarodnih kulturnih veza, a pozitivni primeri situiranja rezidencijalnih programa u kulturne politike potvrdili su efikasnost inicijativa ove vrste u oblikovanju umetničkog polja, podržavanju stvaralaštva i doprinosu kulturnoj diplomatiji. Zato, u poslednjoj deceniji različite zemlje Evropske unije (koje su već uvele umetničke rezidencije u svoje zakonske i strateške dokumente) proširuju diskusiju na temu njihovog značaja, uviđajući da on prevazilazi tradicionalno razumevanje ovih programa kao sredstva reprezentacije umetničkih praksi u svetu, bogaćenja međunarodne kulturne scene i jačanja evropskog kulturnog dijaloga. Kad se pominje „evropski kulturni identitet“ važno je osvrnuti se i na intenzivnu afirmaciju značaja kolaborativnih praksi i umrežavanja u kulturi i umetnosti kao segmenta Evropske agende za kulturu, koja eksplicitno utiče na usmeravanje fondovskih politika – naročito orijentisanih ka praksama zajedničkog učenja i razvoja. Jasno je da ovo odgovara osnovnim postavkama rezidencijalnih programa, koji tako postaju sastavni deo projekata međunarodnih konzorcijuma, a takve inicijative dalje se uzimaju za referentne primere na nacionalnom nivou utičući na prihvatanje ovog formata kao aktuelnog i vrednog unutar polja kulturnog i umetničkog stvaralaštva.

3 Publikacija je realizovana u okviru projekta *European Agenda for Culture*, OMC radna grupa, 2016. godine

Uverljiv primer integracije rezidencijalnih programa u kulturne politike može se sagledati u praksama Švedske, Nemačke, Francuske, Italije, Austrije i drugih država koje strateški razvijaju i podržavaju rezidencijalne platforme s ciljem unapređenja praksi izvođačkih umetnosti. Njihov pristup je usmeren na pružanje programskih i prostornih resursa umetnicima, odnosno omogućavanje vremena i alata za istraživanje, eksperimentisanje i saradnju, stvarajući okruženje koje podstiče umetničku izvrsnost i inovaciju. U tom smislu, mnogi bivši manastiri, zamkovi, tvrđave nude međunarodne rezidencijalne programe, podržane od strane različitih fondova i lokalnih uprava, koje to čine s ciljem „negovanja sopstvene umetničke klime razmenom sa stranim umetnicima“, „međusobnog inspirisanja umetnika i otkrivanja zajedničkih afiniteta i interesovanja koji će možda dovesti do kooperativnih projekata“, ili bogaćenja kulturne ponude dodatnim „javnim angažmanom“ rezidencijalnih umetnika (Klaic, 2007: 64, 65).

Međutim, (mogući) doprinos rezidencijalnih praksi širim društvenim ciljevima još uvek nije u punoj meri prepoznat, iako se donosioci odluka (ali i akademska zajednica, kao i stvaraoci) sve više okreću mapiranju mogućih načina povezivanja savremenih umetničkih nastojanja i aktuelnih društvenih pitanja. U tom smislu deluje da je „kriza“ koja se odnosi na „sve veću tenziju i takmičenje u dokazivanju javnog značaja između različitih delatnosti (programa, projekata) koje kultura i umetnosti sada natkrivaju (Marković Božović, 2020: 438) nedovoljno utiče na odnos kulturnih politika prema rezidencijama, odnosno na konceptualizaciju podrške programima ove vrste sa aspekta doprinosa izvođačkih umetnosti društvenoj koheziji i kulturnoj emancipaciji, socijalnoj inkluziji, razvoju kritičkog mišljenja, pokretanju dijaloga i javne rasprave, reviziji formalne istorije, preispitivanju mitova i tradicionalnih obrazaca mišljenja (Isto, 439). S druge strane, „odozdo nagore“ paradigma se *de facto* menja, što je prirodna posledica sve veće umetničke orijentacije ka spolja i rušenja pregrada između umetničkog procesa i okruženja.

Proces u kontekstu

Razilaženje u razumevanju načina funkcionisanja i svrhe rezidencijalnih programa u vezi je i sa zaokretom ekosistema izvođačkih umetnosti, koji je, između ostalog, doveo do konfuznog odnosa između političnosti i praksi rezidencijalnih programa – njihovog načina funkcionisanja i svrhe. Odgovor na ovo je utemeljen u novim jezicima izvođačkih umetnosti koje teoretičari,

istraživači i profesionalci u kulturi diskutuju u svojim radovima već decenijama – u konceptima koji unapređuju razumevanje odnosa između umetnosti, kulture i društva, uzimajući za paradigmatiku osu ideje o inkluzivnosti i demokratizaciji kulture, te otvaranju umetničkog procesa ka „spolja“ i principima kulturne hegemonije. U tom smislu antropologija pozorišta, odnosno razumevanje kulture i ritmova različitih zajednica kao sredstava stvaranja autentičnog iskustva izvođačkih istraživanja (Barba, 1995, Grotovski, 1968), otvara prostor za sagledavanje rezidencija kao snažnog izvora vrednosti i identiteta. Na sličan način, Artoova filozofija (Arto, 1992) „o surovosti“ može doprineti diskusiji o promenama i smislu rezidencija tokom vremena, uzimajući u obzir značaj i spektre integrisanja umetničke prakse u socijalni kontekst.

Postizanje novih društvenih vrednosti i način koncipiranja rezidencija povezuju se i sa transformacijom ideje o *rezultatu* rezidencijalnih programa. Fokusirajući se na proces, savremene rezidencijalne forme nude nove oblike javnih prezentacija i nova tumačenja pozicije publike – veoma često i članova zajednice koji sada aktivno učestvuju u procesu. Iz tog ugla posmatrano, i Ransierove (Jacques Rancière) ideje o demokratizaciji umetnosti i ulozi posmatrača, kao osnova razumevanja participativnih praksi u izvođačkim umetnostima (Ranciere, 2007), mogu se uzeti za teorijski diskurs konceptualizacije rezidencija danas s fokusom na stvaranje novih značenja kroz tematske aktivnosti sa zajednicom.

Ovakvo usmerenje rezidencijalnih programa prepoznato je kao značajno i u različitim zagovaračkim dokumentima nezavisnih organizacija. U preporukama za dalji razvoj polja one ističu umetničke rezidencije kao važne za inspiraciju i istraživanja, te stvaranje jačih i dubljih veza unutar društva – između pojedinaca, publike, različitih društvenih grupa i zajednica, udruženja posvećenih ekološkim ili društvenim pitanjima, ljudskih prava, škola, biblioteka, naučnih centara (npr. Pogon, 2014). I zaista – rezidencije postaju lokalno kontekstualizovane, tematske i saradničke platforme za razmenu i stvaranje novih znanja i značenja među umetnicima, naučnicima, profesionalcima i širom publikom unutar definisanih zajednica, pri čemu mogu stvoriti opipljive ishode poput umetničke (ko)produkcije, ali su sve češće fokusirane na sam proces gde nema unapred propisanih ili očekivanih rezultata, a umetničko delovanje postaje akt društvene inovacije i intervencije.

S tim u vezi, objektivno je primetiti da je sadašnjost, a naročito budućnost ovih programa – viđenih kao arene promišljanja i oblikovanja inovativnih

ideja i rešenja umetničkih istraživanja, upravo u otvaranju ka novim (društvenim) temama i novim zajednicama, tj. udaljavanju od tumačenja prostora umetničkog rada kao privilegovanog (elitnog). Ovakav koncept odgovara i vrednosnom usmerenju savremenih kulturnih politika, fokusiranih na (pr) ocenjivanje kulturnih programa i projekata ne samo sa aspekta *estetskih* i *unutrašnjih* vrednosti već i sa aspekta *instrumentalnih* vrednosti, značajnih za javnu (ne samo kulturnu) politiku i njene ciljeve, i *institucionalnih*, koje se tiču jačanja organizacionih kapaciteta i uspostavljanja veze između organizacije i njene različite publike (Holden, 2004). Međutim, davanjem presudnog značaja procesu i društveno-transformativnom potencijalu rezidencija, naslućuju se i mogući problemi – upravo sa aspekta evaluacije. U vreme kada dominantan izazov postaje ne samo kako utvrditi raznolike društvene uticaje kulturne i umetničke produkcije već i kako pronaći „dokaze da oni postoje“ (Belfiore, Bennett, 2007: 6), ni rezidencijalni programi nisu imuni na pritisak da uz kvalitativne evaluacije evaluiraju svoju relevantnost kroz statističke podatke, tj. da dokažu značaj i uticaj sprovedenih aktivnosti brojem prisutnih, medijskom reprezentacijom, lokalnom i međunarodnom vidljivošću itd. S druge strane, suprotno ovakvim identifikatorima uspeha, današnje rezidencije su fokusirane na manje opipljive i vidljive rezultate, koji obuhvataju proces, istraživanje, inovaciju i stvaranje budućih značenja, što vodi potrebi za definisanjem novih načina i kriterijuma evaluiranja. Ovime se vraćamo i na pitanje formalnog priznavanja društvenog značaja rezidencija. Iako porast tematskih programa poslednjih godina ukazuje na njihov sve veći značaj unutar polja, politike i postojeći dokumenti, kao što smo videli, i dalje podršku takvom formatu zagovaraju i koncipiraju gotovo isključivo u kontekstu međunarodne reprezentacije i negovanja kulturne razmene.

Izazovi i prepreke iz ugla prakse

Dobar primer integracije programa rezidencija u praktične kulturne politike, čime one postaju važan instrument podrške u stvaranju novih oblika umetničkog izraza, kulturnog pluralizma i jačanja međunarodnih veza unutar umetničke zajednice jeste Italija, koja strateški razvija i podržava ovakve platforme. Pristup nosilaca tamošnje kulturne politike (na različitim nivoima uprave) demonstrira uvažavanje važnosti procesa kojima se pružaju vremenski i prostorni resursi umetnicima da istražuju, eksperimentišu i saraduju, stvarajući okruženje koje podstiče umetničku inovaciju. Pored toga, italijanske rezidencijalne platforme često su usklađene s širim kulturnim ciljevima i bave se društvenim izazovima i promenama, pa njihov primer povezivanja

savremenih (često participativnih) umetničkih napora s temama iz agende kulturne, ali i drugih praktičnih politika, ilustruje kako rezidencijalne prakse mogu doprineti razvoju veza između umetnika i zajednice, odnosno ispunjavanju društveno-transformativnih funkcija izvođačkih umetnosti.

Pitanje rezidencija u izvođačkim umetnostima u Italiji prvi put se formalno pojavilo u ministarskom dekretu 2015. godine, zahvaljujući diskusijama pokrenutim u okviru trogodišnjeg projekta „Zadovoljstvo i siromaštvo. Trenutne i buduće kreativne rezidencije u Italiji“ (Biondi, 2020: 8). Od tada je uspostavljen princip prema kojem Vlada, regioni i autonomne pokrajine Trento i Bolzano periodično potpisuju sporazum kojim se utvrđuju smernice za raspodelu sredstava za finansiranje rezidencijalnih programa. Ako se prvo trogodišnje razdoblje moglo smatrati eksperimentalnom fazom, koja je potvrdila značaj i mapirala moguće pravce razvoja ovog tipa programa, drugi ciklus, koji je počeo 2018. godine, uveo je nov model „rezidencijalnih centara“ (*Centri di residenza*), čiji se programi većinski finansiraju subvencijama koje pokrivaju 80 % troškova projekata, pri čemu Ministarstvo doprinosi sa 60 %, a regioni sa 20 %. Važno je napomenuti da svaki dobitnik sredstava ima zadatak da stvori duboke i autentične veze između umetnika, zajednice i okoline u kojoj rezidencije deluju, čime se ostvaruje formalno priznanje (ali i podstiče) diversifikacija lanca društvenih vrednosti ovog tipa programa.

Uspeh takve prakse ilustruje osnivanje i kontinuitet *Larboreto – Teatro Dimora di Mondaino*, platforme za rezidenciju orijentisane prema lokalnom kulturnom kontekstu i specifičnostima regiona Mondaino. *Larboreto* je osnovan pre više od trideset godina, a 2003. godine izgrađen je i jedinstveni prostor opremljen najsavremenijom tehnologijom i modularnim elementima, što je ovu organizaciju učinilo posebnim primerom u Italiji pogodnim za istraživanje i promišljanje novih pristupa u stvaranju performativnih jezika. U ovom okruženju, 2022. godine održan je dvodnevni događaj *Limen – Beyond Borders*, evropski seminar o kvalitetu rezidencija održan u okviru projekta Kreativne Evrope *Stronger peripheries*, s ciljem da se, kroz razgovore i razmenu mišljenja zainteresovanih strana, polje izvođačkih umetnosti s fokusom na nezavisnu scenu mapira i istraži se raznolikost rezidencijalnih praksi – od prototipova bez forme do regionalnih sistema. Projekat *Stronger Peripheries* je prvi kolaborativni projekat međunarodnog konzorcijuma *Southern Coalition* koji čini jedanaest organizacija (festivala, mreža, kulturnih centara) iz oblasti izvođačkih umetnosti i tri evropska fakulteta (u ulozi partnera-istraživača) iz deset evropskih zemalja (Portugalija, Španija, Italija, Francuska, Grčka, Bugarska, Hrvatska, Slovenija, Mađarska, Srbija). Tim Fakulteta dram-

skih umetnosti bio je, u okviru projekta, zadužen za istraživanje procesa i potreba razvoja kapaciteta umetnika, što je uključilo i istraživanja na temu karakteristika savremenih rezidencijalnih programa. U cilju prikupljanja podataka u okviru pomenutog događaja organizovani su razgovori sa četiri fokus-grupe u kojima su – između ostalog – analizirane mogućnosti i izazovi razvoja savremenih rezidencijalnih programa revidirane misije, koja se fokusira na proces umesto uspešne javne prezentacije kao krajnjeg rezultata. Fokus grupe su organizovane u formatu okruglog stola u kojem je učestvovalo po petnaest učesnika – predstavnika partnerskih organizacija konzorcijuma Južna koalicija, umetnika, istraživača i kustosa italijanske scene izvođačkih umetnosti registrovanih za učešće na seminaru. Diskutovano je o međusobnoj uslovljenosti umetničkog istraživanja, produkcije i prezentacije/turnee, te o transverzalnim temama ekonomske održivosti, fragilnosti i snage kreativnih procesa. Metodologija je obuhvatila refleksiju učesnika na postavljena pitanja i kolektivnu razmenu iskustva i stavova, a potom definisanje ključnih pojmova/konceptata koji oslikavaju zajedničke vrednosne pretpostavke.

Uvidi stečeni kroz rad fokus-grupa pokazali su da većina umetnika, menadžera, kuratora povezuje stvaralaštvo u okvirima rezidencija izvođačkih umetnosti s konceptima kao što su nezavisnost, sloboda/pravo/mogućnost neuspeha, trajanje (umesto vremena), izazov, inovacija, drugačiji pogled, stvaranje/prenos znanja, međusobna odgovornost itd. U tom smislu postignut je konsenzus u razumevanju značenja umetničko-istraživačkog rada u polju kao vremenski (pa i prostorno) nelimitiranog imaginativnog procesa koji poželjno uključuje racionalizaciju problema (umetničkog i društvenog), ali ne teži nužno jasnom rezultatu. Takođe, učesnici su se složili oko značaja rezidencijalnih programa kao platforme za infrastrukturnu podršku takvim istraživanjima, ali i inspiraciju za formulisanje istraživačkih pitanja. Rezidencije su viđene kao prostor kolektivnog i ličnog umetničkog razvoja, koji su nesputani u smislu očekivanja rezultata ostvarene razmene i ko-kreacije, međutim – druga grupa identifikovanih ključnih reči ukazala je na istovremeno nedovoljno poverenje u održivost ovakvog pristupa. U definisanju osećanja i stavova u vezi sa idejom o istraživanju kao cilju (a ne metodi) rada pojavljuju se i pojmovi fragilnosti, nesigurnosti, osećanja gubitka, pritiska, rizika, nevidljivosti. Drugim rečima, stavovi (i strahovi) učesnika svedoče o tome da fokus na proces svakako predstavlja oslobađanje u određenoj meri, ali istovremeno i zbunjuje sa aspekta svrhe i budućnosti, tj. pitanja „šta dalje?“ i „šta s tim?“.

Naredni deo diskusije fokus-grupa, koji su moderirali predstavnici istraživačkih timova, usredsređen je na ispitivanje procesa produkcije u savremenim rezidencijama, a ključni pojmovi definisani u ovom segmentu bili su povezani sa osećanjima i tumačenjima odgovornosti, produktivnosti (neproduktivnosti), autentičnosti izraza, brige za grupu/izgradnju tima, razvoj, otvorenost, podršku, nove uloge (posmatrača), uključivanja lokalne zajednice, itd. Učesnici su se složili oko ideje da prihvatanje drugog i drugačijeg (koncepta i konteksta) ima presudni značaj u rezidencijalnom stvaralaštvu, što podrazumeva adaptabilnost, želju za širenjem znanja i iskustava, ali i rad na stvaranju pravednog, pravičnog i inkluzivnog sistema procesa i odnosa koji se tu ostvaruju. Potencijalni negativni aspekti rezidencijalnog rada u ovom segmentu diskusije uključili su: hitnost, rizik, konkurenciju, nesigurnost finansiranja, itd., što još jednom podvlači imanentno osećanje pritiska da se „isporučiti“ određeni zaokružen sadržaj, ili – u suprotnom – suoči s neizvesnošću opstanka.

Treća dimenzija diskusije u okviru fokus-grupe bila je usmerena ka pristupima predstavljanja rezultata rezidencijalnog rada. Veći deo diskusije i ovde je obojilo isticanje kontrastnih stavova i osećanja na temu nemogućnosti dalje artikulacije i distribucije procesa kao ishoda rezidencija. U tom smislu, suprotstavljeni su koncepti kao što su uključivanje, izgradnja zajednica, deljenje, odnos s kontekstom, kompromis, povezivanje, odgovornost, s jedne strane, i kvantitet (naspram kvaliteta), verifikacija, rokovi, očekivanje, frustracija, itd., s druge. Konačno, zaključak celokupne diskusije bio je da proces jeste postao centralno mesto u planiranju i sprovođenju rezidencijalnih programa, ali da se tek u predstojećim godinama očekuje dublja i operacionalnija artikulacija ovakvog koncepta.

Zaključak

Analiza dinamike i održivosti unutar programa rezidencija, s fokusom na otvoren proces, stvaranje novog i nepoznatog, društvenu dimenziju i nove oblike znanja, ukazala je na postojanje određenih sumnji u ovom kontekstu – od strane politika koje ovaj pomak još uvek nisu operacionalizovale u punoj meri, ali i od strane umetnika, nesigurnih u pogledu napuštanja ideje o izvedbi i distribuciji kao primarnim ciljevima rezidencijalnog rada. S druge strane, očigledno je da ukupno kretanje u oblikovanju umetnosti budućnosti usmeravaju prakse rezidencija ka kolaborativnim i „laboratorijskim“ pristupima, koji uključuju zajednicu i teže produkciji društvene promene i znanja

– pre nego konkretnog performansa/predstave. Takav trend naročito podržavaju međunarodni kolaborativni projekti, orijentisani ka produkciji „neograničenog“ znanja, koje ne prati određenu metodu ili tehniku i ne podleže tradicionalnim mehanizmima procene. Zbog toga je neophodno preispitati i nadograditi dimenzije formalnog priznanja rezidencija, paralelno trasirajući nove putanje smisla i svrhe umetničkog procesa.

Literatura

- Arredondo, C. (2021). *Artist Residencies as Complex Contexts for Creative Growth: The Stories of Eight Artists*. Teachers College, Columbia University.
- Arto, A. (1992). *Pozorište i njegov dvojniki*. Novi Sad: Prometej.
- Badham, M. (2017). “The Social Life of Artist Residencies: working with people and places not your own”. *Seismopolite: Journal of Art and Politics* 18, 1–6.
- Barba, E. (1995). *The Paper Canoe: A Guide to Theatre Anthropology*. Routledge.
- Balibar, É. (2009). *We, the people of Europe? Reflections on transnational citizenship*. Princeton University Press.
- Barba, E. (2003). *The paper canoe: A guide to theatre anthropology*. Routledge.
- Belfiore, E. & Bennett, O. (2007). “Rethinking the social impacts of the arts”. *International Journal of Cultural Policy* (13/2), 135–151.
- Dragičević Šešić, M. (2018). “Questioning Cultural Management: Southern (Contextual) Perspectives”, u: Bonet, L., Schargorodsky, H. (eds) *Theatre Management: Models and Strategies for Cultural venues*. Elsevier: Kunnskapsverket, 14–27.
- Elfving, T., Kokko, I., & Gielen P., eds. (2019). *Contemporary artist residencies: reclaiming time and space*. Valiz, Amsterdam: Antennae – Arts in Society.
- Guerra, G. (2022). “Residencies in Italy”, in Fabio Biondi (ed.): *Small catalogue of Residencies in Italy for the internal use of participants in the European Seminar on the Quality of Residencies*, ed.. Limen seminar, 8–10.
- Grotowski, J. (1968). *Towards a Poor Theatre*. Simon and Schuster.
- Holden, J. (2004). *Capturing Cultural Value: How culture has become a tool of government policy*. London: Demos. <https://www.demos.co.uk/files/CapturingCulturalValue.pdf>

- Klaic, D. (2007) *Mobility of imagination: a companion guide to international cultural cooperation*, Budapest: Center for Arts and Culture, Central European University
- Klaić, D. (2016). *Početi iznova – Promena teatarskog sistema*. Beograd: Clio.
- Lehman, K. (2017). “Conceptualising the value of artist residencies: A research agenda”. *Cultural Management: Science and Education* 1.1, 9–18.
- Marković Božović, K. (2020). “Negovanje pozorišne publike kao društvena funkcija savremenih pozorišta”. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 175 (3/2020), 437–451.
- Pavis, P. (2021). *Rečnik izvođenja i savremenog pozorišta*. Beograd: Clio.
- Rancière, J. (2007). *The emancipated spectator*. London: Verso Books.
- Serino, A. (2015). *Sustaining open processes and unframed knowledge with long-term effects in Residencies as Learning Environments*. Regione Lombardia: Fare.
- Stecher, K. (2018). “Learning from each other”. *AWAY: The book about residencies*. Wien: Verlag für moderne Kunst.
- Undiana, N. N., Sarbeni I., & Johari A. (2020). “Art Residency Program as a Form of Creative Process for Artist”. *2nd International Conference on Arts and Design Education (ICADE 2019)*. Atlantis Press. file:///C:/Users/Ksenija/Downloads/125937410.pdf [Pristupljeno: 20.04.2024.]
- UNESCO. *Convention on the Protection and the Promotion of the Diversity of Cultural Expressions* (2005) <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000225383/PDF/225383eng.pdf.multi> [Pristupljeno: 12. 4. 2024]

Jovana Karaulić
Faculty of Dramatic Arts, Belgrade

Ksenija Marković Božović
Faculty of Dramatic Arts, Belgrade

NEW PARADIGMS OF RESIDENTIAL PROGRAMS IN PERFORMING ARTS

Abstract

This paper explores the evolution of residency programs in the performing arts, focusing on contemporary changes in their conceptualization and implementation. Emphasizing the significance of the process over its final outcomes, key trends and paradigms in this field have been identified through analysis of theoretical approaches. By utilizing qualitative methodology based on literature review and considering findings from focus groups involving relevant stakeholders (managers, curators, and artists), policies and practical experiences of residencies in Italy have been analysed as a case study of best practices, thereby identifying the advantages and challenges of residency programs within the context of European cultural ecosystem. In this regard, the presented research contributes to the understanding of new ways of appreciating the importance and meanings of residency programs, highlighting their role in promoting artistic innovation, cultural diversity, and social engagement. Additionally, it underscores significant developmental challenges in this context and outlines possibilities for enhancing and expanding the impact of residency programs both locally and internationally.

Keywords

performing art residences, performing arts, process, participation, cultural policy

Primljeno: 10. 04. 2024.

Prihvaćeno: 14. 10. 2024.